

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Mikuláš z Autrecourtu – středověký atomista

Daniel Čížek

Plzeň 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Mikuláš z Autrecourtu – středověký atomista

Daniel Čížek

Vedoucí práce:

Mgr. Miroslav Hanke, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2019

.....

Poděkování: Chtěl bych poděkovat vedoucímu práce Mgr. Miroslavu Hankemu, Ph.D., za věnovaný čas, množství materiálů a rady, které mi otevíraly nové obzory. Děkuji své rodině za toleranci a podporu.

Obsah

1 Úvod.....	1
2 Život a dílo Mikuláše z Autrecourtu.....	3
2.1 Život Mikuláše z Autrecourtu.....	3
2.2 Dílo Mikuláše z Autrecourtu.....	6
3 Středověký atomismus.....	11
3.1 Moderní pohled na středověký atomismus.....	11
3.2 Vývoj středověkého atomismu.....	12
4 Atomismus v díle Mikuláše z Autrecourtu.....	15
4.1 Doktrína o dobru.....	16
4.1.1 Věci postupné a věci trvalé.....	17
4.1.2 Argumenty proti doktríně o dobru.....	18
4.1.3 Argument ve prospěch věčnosti věcí.....	19
4.2 Atomy v reálném světě.....	19
4.2.1 Kvalitativní atom.....	19
4.2.2 Vznik, zánik a kvalitativní změna.....	20
4.2.3 Agregáty atomů.....	21
4.2.4 Vakuum.....	22
4.2.5 Aristotelské pojmy v rámci Mikulášova atomismu.....	24
4.3 Aplikace Mikulášovy atomistické koncepce a doktríny o dobru.....	25
4.3.1 Světlo.....	25
4.3.2 Věčnost mentálních procesů.....	25
4.3.3 Cyklický návrat.....	25
4.4 Mikulášovy motivy a přístupy.....	26
5 Závěr.....	29
6 Literatura.....	32
6.1 Primární.....	32
6.2 Sekundární.....	33
7 Resumé.....	35

1 Úvod

Cílem této bakalářské práce je analýza atomistické koncepce pozdně středověkého učenice Mikuláše z Autrecourtu (narozen mezi lety 1295 a 1298, zemřel roku 1369). Mikuláš se ve svém díle zabýval epistemologií, metafyzikou, přírodní filosofií a částečně také sémantikou. V přírodní filosofii se mimo jiné věnoval nedělitelnosti, předpokládal, že existují nejmenší dále již nedělitelné jednotky času, prostoru a těles. V této bakalářské práci budou na základě primární a sekundární literatury analyzovány Mikulášovy představy o věčných nedělitelných částicích, ze kterých jsou podle něj složeny veškeré entity. Samotná Mikulášova atomistická koncepce je poměrně stručná. V této práci se budeme zabývat také jeho dalšími myšlenkami, které s atomismem úzce souvisejí. Jedná se o doktrínu o dobru a přesvědčení o věčnosti věcí. Doktrína je optimistická představa stále stejně dokonalého světa, v němž existence jakékoli části je lepší než její neexistence. Z toho podle Mikuláše vyplývá, že veškeré entity jsou věčné a tím je zajištěna nezmenšující se dokonalost světa. Těmto předpokladům vyhovuje jím navrhovaný atomismus.

Vlastní text práce bude rozdělen na tři části. V první pojednáme o samotné osobě Mikuláše z Autrecourtu. O jeho životě se dochovalo poměrně málo informací, většina z nich se váže k soudnímu procesu, který s ním byl veden na papežském dvoře v Avignonu. V závěru první části se budeme zabývat jeho dílem, záznamem z procesu a odsouzenými články.

V druhé části se budeme věnovat pojmu nedělitelnosti v Mikulášově díle a zmíníme se o změně pohledu na středověký atomismus ve dvacátém století. V krátkosti se také pokusíme popsat vývoj atomismu v průběhu středověku se zdůrazněním období zhruba od dvanáctého století, kdy dochází k oživení atomismu (například v chartreské škole), do Mikulášovy současnosti.

Ve třetí části se již budeme věnovat atomismu Mikuláše z Autrecourtu. Představíme si jeho doktrínu o dobru a přesvědčení o věčnosti věcí. Následně bude uvedeno Mikulášovo pojetí atomů, jak podle něj probíhá vznik a zánik těles a jak je možné, že tělesa složená z atomů drží pohromadě. Dále se zmíníme o vakuu, kterému Mikuláš věnoval jednu část ve svém traktátu, a zastavíme se u některých aplikací jeho atomistické koncepce. Na závěr třetí části se pokusíme shromáždit informace o

Mikulášových motivech k napsání traktátu a postojích či přístupech k předkládané atomistické koncepci.

Základními zdroji bakalářské práce budou Mikulášovy vlastní texty. Hlavním bude traktát *Exigit ordo*, v němž Mikuláš předkládá svou atomistickou koncepci. Dalším zdrojem bude Mikulášova korespondence s Bernardem z Arezza a mistrem Egidiem. Ve vydání z roku 1994 se v přílohách nachází také záznam z Mikulášova soudního procesu v Avignonu a jeho odsouzené teze. Mezi odsouzenými články byly některé myšlenky vybrány právě z traktátu *Exigit ordo* a část z nich se přímo dotýká tématu této práce. K jednotlivým Mikulášovým tezím se v textu pokusíme doplnit, zdali byly v Avignonu odsouzeny.

Jména středověkých učenců budeme užívat v české variantě zmíněné v díle *Architekti křesťanského středověkého vědění* od Pavla Flosse.

2 Život a dílo Mikuláše z Autrecourtu

V této kapitole si představíme základní informace o Mikulášově životě a podrobněji probereme proces, který s ním byl vedený zpočátku zřejmě v Paříži a později v papežském Avignonu. V druhé části kapitoly se zaměříme na jeho dílo, texty s ním spojené, sekundární literaturu a zmíníme se o aktuálním stavu bádání.

2.1 Život Mikuláše z Autrecourtu

O životě Mikuláše z Autrecourtu (lat. Nicolaus de Autricuria nebo Nicolaus de Ultricurria) máme jen málo informací. Předpokládáme, že se narodil mezi lety 1295 a 1298. Vycházíme při tom ze známých informací z jeho života, neboť víme, že mezi lety 1333–1336 zastával funkci primusa (*prior*) na Collège de Sorbonne a v roce 1338 mu byla papežem Benediktem XII. svěřena hodnost kanovníka v katedrále v Metách.¹ Roku 1338 byl již magistrem svobodných umění, bakalářem teologie a práva.²

Mikuláš pocházel z vesničky Autrecourt nacházející se v blízkosti města Verdun v severovýchodní části Francie. Studoval na artistické fakultě pravděpodobně v Paříži. Titul magistra svobodných umění získal zřejmě někdy v letech 1318–1320. Paříž opustil na minimálně pět let a studoval civilní právo (nepředpokládá se, že by se jednalo o právo kanonické) pravděpodobně na nějaké jiné francouzské univerzitě. V roce 1330 byl zpět v Paříži jako student teologie.³

21. listopadu 1340 předvolal papež Benedikt XII. Mikuláše na svůj dvůr do Avignonu,⁴ aby mohl reagovat na obvinění vznesená proti jeho učení. V dopise je jmenován jako *licentiatus*, což znamená, že již měl splněné oficiální požadavky na magisterský titul z teologie, ale zřejmě ještě nebyl jmenován.⁵ Spolu s Mikulášem bylo předvoláno dalších pět mistrů. Mikuláš byl v seznamu uveden jako první, následovali čtyři *bacalarii* a poslední byl označen jen jako *scholaris*. Všichni byli magistři svobodného umění (*magistri in artibus*). V průběhu procesu s Mikulášem nejsou již ostatní mistři dále zmiňováni.⁶

1 Thijssen. Nicholas of Autrecourt. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

2 „An. 1338, Martii 4, providetur ei, „magistro in artibus, baccallario in theologia et in legibus“, de canonicatu ecclesiae Metensis sub exspectatione praebendae (Reg. Vat. Benedicti XII, an. 4, p. 2, ep, 43, fol. 39^b)“. *Chartularium Universitatis Parisiensis Tomus II*. s. 505.

3 Thijssen. Nicholas of Autrecourt. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

4 Text papežova dopisu je dostupný: *Chartularium Universitatis Parisiensis Tomus II*. s. 505.

5 Thijssen. Nicholas of Autrecourt. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

6 Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*. s. 74, 79.

Celý Mikulášův proces v Avignonu lze rozdělit na několik částí. První probíhá pod vedením papeže Benedikta XII. a končí jeho smrtí. Dne 19. května 1342 nastupuje nový papež Klement VI. a stává se rovněž novým Mikulášovým soudcem a někdy před 9. říjnem 1342 deleguje kardinála Viléma Courtise, který Mikuláše roku 1346 odsoudí.⁷

Ze soudního procesu se nám dochovala rozsáhlá, ale nekompletní sbírka dokumentů (*instrumentum publicum*), která se nachází ve Vatikánském tajném archivu (*instrumenta miscellanea*, no 1723 A (anno 1346), fol. 1r–9r). Jedná se o zápisky, které následně sloužily pro sestavení oficiálního úředního záznamu z procesu. Oficiální záznam byl předán samotnému Mikulášovi, který ho měl odevzdat pařížským úřadům.⁸

Instrumentum obsahuje ve čtyřech soupisech šedesát šest odsouzených článků. Na okrajích soupisů byl k jednotlivým tvrzením doplněn stupeň pochybení nebo určitá kombinace jednotlivých pochybení.⁹ Tvrzení mohla být označena jako *presumptuosum* (troufalá), *suspectum* (podezřelá), *periculosum* (nebezpečná), *falsum* (nepravdivá), *erroneum* (chybná), *scandalosum* (pohoršující), *hereticum* (kacířská) nebo *blasfemum* (rouhačská).¹⁰ Například tvrzení, že Aristotelés a Averroes zastávají názory, které jsou stejně pravděpodobné jako ty Mikulášovy, bylo pouze označeno jako *falsum*.¹¹ Tvrzení, že *res absolute permanentes*¹² jsou věčné bez ohledu na to, zda se jedná o substance či akcidenty, už bylo označeno jako *falsum*, *erroneum* a *hereticum*.¹³

Jeden ze čtyř soupisů obsahuje články, které byly zaslány z Paříže *Articuli missi de Parisius*. Zénon Kaluza předpokládá, že tento soupis zasláný do Avignonu vyvolal počáteční podezření a přiměl Benedikta XII. k předvolání Mikuláše na papežský dvůr. Zbývající soupisy již byly podle Kaluzy připraveny v Avignonu.¹⁴

7 Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*. s. 75.

8 Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*. s. 74.

9 Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*. s. 75.

10 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s.167–207.

11 „Item. Dixi quod vidi in dictis Aristotilis et Commentatoris mille questiones determinatas contra quas non inveni rationes demonstrativas, sed bene occurrerunt michi alique per quas videbatur michi quod ita probabiliter possent teneri conclusiones opposite sicut propositae ab eis. Quas tamen dixi esse demonstrativas et oppositas non, sed solum probabiles. – Istum articulum assero falsum et revoco sicut iacet.“ Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s.182–183.

12 O věcech trvalých a věcech postupných se zmíníme v kapitole popisující atomismus Mikuláše z Autrecourtu.

13 „Item. Quod res absolute permanentes, de quibus dicitur communiter quod generantur et corrumpuntur, sunt eterne, sive sint substantie sive accidentia. – Reputo et assero falsum, erroneum et hereticum.“ Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s.184–185.

14 Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*. s. 75. Kaluzova rekonstrukce časové posloupnosti vypracování jednotlivých seznamů pochybení je na: Kaluza. Nicolas d'Autrecourt. *Ami de la vérité*. s. 101.

Thijssen s touto rekonstrukcí událostí nesouhlasí. Ze záznamů papežské komise dospěl k názoru, že v Avignonu nedošlo k sestavování článků či k prostudování Mikulášových spisů, nýbrž došlo pouze k prošetření sbírky dokumentů, které vznikly během předchozího soudního procesu proti Mikulášovi na pařížské univerzitě. Skutečnost, že Mikuláš musel své avignonské odvolání zopakovat znovu v Paříži, je podle Thijssena v souladu s předpokladem, že původně soud s Mikulášem probíhal v Paříži. Pak se přirozeně nabízejí otázky: z jakého popudu začal soud v Paříži a proč byl nakonec přesunut do Avignonu. Thijssen navrhuje svou hypotézu, v níž předpokládá, že důvodem Mikulášova vyšetřování v Paříži byla jeho korespondence s Bernardem z Arezza. Jedná se totiž o poslední spisy před jeho licenciátem a před předvoláním k papežské kurii a v seznamu pochybení je z korespondence čerpáno v dvaatřiceti případech.¹⁵

Dalším významným zdrojem odsouzených článků byl traktát *Exigit ordo* (v seznamu odsouzených článků *Articuli extracti ex libro „Exigit ordo“* jsou pod čísly 37 až 54, ale z traktátu je například i článek 1).¹⁶ Zmíněné je také jeho první *principium*¹⁷ (citováno je ve člancích 6 a 65, v článku 6 je zmínka, že stejnou tezi tvrdil v druhém a pátém dopisu Bernardovi). Některé později odsouzené teze pronesl ve studentské čtvrti *Vicus straminum* (články 29 a 34) a některé byly proneseny jen v určité disputaci (*in quadam disputatione*, články 35 a 36).¹⁸

Přesunutí procesu do Avignonu mohl iniciovat sám papež Benedikt XII., který se po zjištění, že probíhá soud na pařížské univerzitě, rozhodl řídit celý proces sám. U tohoto papeže, který byl teologem a bývalým inkvizitorem, by to podle Thijssena nemuselo být překvapující.¹⁹

Pokud se přesuneme k rozsudku, papežská komise dospěla k závěru, že tvrzení připisovaná Mikulášovi obsahovala mnoho pochybení, a tyto teze byly odsouzeny ke spálení. Za pozornost stojí skutečnost, že Mikuláš musel odvolat pouze čtyři články, ostatní měly být pouze veřejně prohlášeny za nepravdivé. Znamená to, že v průběhu procesu Mikuláš odmítl, že by je v této podobě zastával, a soud mu nedokázal opak. Navíc byl prohlášen za nehodného k získání magisterského titulu z teologie. Toto

15 Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*. s. 77–80.

16 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s. 168–205.

17 Principium bylo slavnostní inaugurační přednáškou bakaláře teologie. Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*. s. 22.

18 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s. 168–205.

19 Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*. s. 77–80.

rozhodnutí mohl změnit pouze papežský dvůr. Mikulášovo odvolání článků v Avignonu proběhlo někdy před 19. květnem 1346. Přesné datum v dokumentech nebylo vyplněno. Pařížská část trestu se uskutečnila 25. listopadu 1347. Mikuláš zde spálil odsouzené teze společně s „pojednáním“ (*cum uno tractatu suo*).²⁰ Zřejmě se jednalo o pojednání *Exigit ordo*.²¹

Na závěr této části zmíníme komentář k procesu, který vyslovil Thijssen. Podivuje se nad tím, proč učení Mikuláše z Autrecourtu a učení Jana z Mirecourtu, o jehož procesu pojednává ve stejné kapitole, vyvolalo takový hněv autorit. Nezdá se mu, že by Mikulášovy a Janovy závěry byly natolik škodlivé křesťanské víře, a uvažuje, že vyšetřování s nimi vedené mohlo být silně ovlivněno lidskými faktory, mezi kterými zmiňuje závist a odbornou nekompetentnost.²²

Mikuláš se poté přesunul znovu do katedrály v Metách, kde byl opět kanovníkem a posléze děkanem. Zemřel 16. nebo 17. července 1369.²³

2.2 Dílo Mikuláše z Autrecourtu

Mikulášovo dochované dílo není rozsáhlé. Skládá se z pojednání *Exigit ordo*, z korespondence s Bernardem z Arezza a mistrem Egidiem. Posledním dochovaným textem je kvestie *Utrum visio alicuius rei naturalis possit naturali intendi*. Nedochovalo se jeho principium, které zřejmě proběhlo mezi říjnem 1335 a červnem 1336, v němž si byli navzájem oponenty s Bernardem z Arezza. Nemáme informace, zdali Mikuláš napsal komentář ke *Čtyřem knihám sentencí Petra Lombardského*, neboť nebyl formálním požadavkem k obdržení magisterského titulu z teologie.²⁴

Traktát *Exigit ordo* se dochoval pouze v jednom neúplném rukopisu nacházejícím se v Bodleian Library v Oxfordu (MS. Canon. Misc. 43, fols. 1–24).²⁵

20 Informace o průběhu pařížské části trestu: *Auctarium Chartularium Universitatis Chartularium Universitatis Parisiensis Tomus II. Parisiensis Tomus I.* s. 111.

21 Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400.* s. 80–82.

22 „If one reviews the teachings of Autrecourt and Mirecourt that were censured, it is hard to understand why they evoked the wrath of the authorities. One might even be tempted to conclude that these two scholars became victims of the competitive trade of teaching at the University of Paris. In neither condemnation were there views at issue that seemed harmful to faith. Possibly, the inquiries against Autrecourt and Mirecourt were unduly influenced by human factors that probably played a role in any proceedings against false teaching, namely envy and incompetence.“ Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400.* s. 89.

23 Thijssen. Nicholas of Autrecourt. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy.*

24 Thijssen. Nicholas of Autrecourt. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy.*

25 Kennedy. Introduction. s. 28.

Korespondence se zachovala ve dvou rukopisných kopiích v prostředí Collège de Sorbonne (BN, lat. 16408 ff. 21r–23v, 111r–114r, 123v–124r; BN lat. 16409 ff. 39r–51r)²⁶ a kvestie *Utrum visio alicuius rei naturalis possit naturali intendi* existuje ve dvou exemplářích v Bibliotheque Nationale v Paříži, které se od sebe výrazně liší (BN lat. 6559 (A), ff. 191r–193v; BN lat. 14576 (B), ff. 212r–212v).²⁷

Pojednání *Exigit ordo* je pro tuto práci zásadní, neboť v něm Mikuláš popisuje svou atomistickou koncepci. Traktát uvádí dvěma prology a samotné pojednání je rozděleno na několik kapitol. S výjimkou prologů a první kapitoly *De aeternitate rerum* neobsahoval původní rukopis žádné další názvy kapitol, ty doplnil až Reginald O'Donnell pro první vydání v roce 1939.²⁸ Překladatel traktátu Leonard A. Kennedy konstatoval, že *Exigit ordo* bylo těžké přeložit. Pojednání obsahuje rozvláčné věty, které jsou neobratně poskládané, často se vyskytují výpustky, běžně dochází ke změnám v osobách, časech či způsobech. A ačkoli se překladatelé snažili snížit nesrozumitelnost a nejednoznačnost textu, některým větám je stále obtížné porozumět.²⁹ Podle Kennedyho je také obtížné sladit, co Mikuláš říká o jednom tématu na různých místech traktátu.³⁰

Jedná se o text, který se nedochoval celý, a zároveň je reálné, že některé z jeho částí autor nedokončil v takovém rozsahu, v jakém předpokládal.³¹ Můžeme také uvažovat o možnosti, že se jednalo o pouhou pracovní verzi, v níž si Mikuláš zapisoval své myšlenky, které ovšem v budoucnu plánoval ještě uspořádat.³²

Předpokládá se, že traktát *Exigit ordo* byl psán v letech 1333–1335. Pokud tomu tak nebylo, tak nejpozději před Mikulášovým předvoláním do Avignonu (1340).

26 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s. 6–12.

27 O'Donnell. Introduction. s. 180.

28 O'Donnell. Introduction. s. 179.

29 Kennedy. Introduction. s. 28.

30 „Another source of dissatisfaction with Nicholas' teaching is that it is often difficult to coordinate what he says at different times about the same topic. Take, for example, the doctrine of universality and individuation. He teaches (page 195) that there are individuals within a species. He also argues (page 200) that individuation may be illusory. Later (pages 202, 245–256) he says that there is only one individual of each kind, though this individual can exist in many places. He then „reconciles“ these apparently conflicting views by holding (pages 248–251) that individuation adds nothing real to specific unity. Finally he teaches (page 262) that there is really only one being, God. It might be possible to reconcile these views, but Nicholas does not indicate how it can be done.“ Kennedy. Introduction. s. 27–28.

31 Kennedy. Introduction. s. 25.

32 „It has been suggested that the *Exigit* was a draft version in which Autrecourt had penned ideas, arguments and fragments of disputations that were awaiting their final ordering.“ Thijsen. Nicholas of Autrecourt. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

V latinském originále byl traktát *Exigit ordo* editován Reginaldem O'Donnellem a vydán v roce 1939 (v dodatku se nachází také kvestie *Utrum visio alicuius rei naturalis possit naturali intendi*). V anglickém překladu a s rozsáhlým komentářem od Leonarda A. Kennedyho vyšel v roce 1971 pod názvem *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. Druhý název, pod kterým je známý, *Tractatus universalis* (obecné pojednání) je opis chybně přečtených prvních dvou slov názvu traktátu *Tractatus utilis* (užitečné pojednání). Části zachovaného středověkého rukopisu jsou navíc špatně seřazeny. Toto řazení bohužel převzalo jak latinské vydání (1939), tak i anglický překlad (1971).³³

Druhým zásadním Mikulášovým dílem je jeho korespondence. Z devíti dopisů Bernardu z Arezza (zemřel 1342³⁴) se dochovaly pouhé dva. Dalšími zachovanými jsou dopisy s mistrem Egidiem. Mistra Egidia spojuje O'Donnell v *New Catholic Encyclopedia* (1967) s učencem Egidiem de Medonta, ale nepředkládá k tomu žádné důkazy. Pravděpodobnějším se zdá návrh Zénona Kaluzy, že by se jednalo o Egidia de Foeno, učenice pobývajícího v Oxfordu a Paříži.³⁵ Listy Bernardu z Arezza byly napsány v době, když on i Mikuláš byli studenty teologie (zřejmě mezi říjnem 1335 a červnem 1336). Listy s mistrem Egidiem byly napsány později.³⁶

První dopis Bernardu z Arezza byl vydán Charlesem du Plessis d'Argentré v *Collectio judiciorum de novis erroribus* již roku 1760, tato edice však obsahovala tak velké množství chyb, že byla naprosto nepoužitelná. Roku 1895 vydal Barthelémy Haureau v *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres Egidiův dopis Mikulášovi*, který obsahoval také množství chyb. První vydání všech čtyř dopisů bylo sestaveno Josephem Lappem (1879–1944) a poprvé vydáno v latinském originále roku 1908.³⁷ V roce 1994 vyšlo kritické vydání latinských originálů dopisů a anglický překlad sestavený Lambertem Mariem de Rijkem (1924–2012), v dodatcích se dále nachází záznam ze soudního řízení v Avignonu a seznam odsouzených článků.

33 Thijssen. Nicholas of Autrecourt. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

34 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s. 24.

35 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s. 29.

36 Thijssen. Nicholas of Autrecourt. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

37 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s. 22.

Výše zmíněná kwestie *Utrum visio alicuius rei naturalis possit naturali intendi* je studentským záznamem přednášky podle diktátu (*reportatio*³⁸) Mikulášovy teologické disputace odehrávající se mezi lety 1336–1339.³⁹

Posledními texty spojenými s Mikulášem jsou zápis z procesu v Avignonu a seznam odsouzených článků. Odsouzené Mikulášovy teze byly od patnáctého až do devatenáctého století několikrát vydávány. První vydání je z roku 1488, kdy byly dodatkem k *Liber sententiarum* Petra Lombardského v Basileji. V sedmnáctém století je otiskuje na čtyřech stránkách francouzský historik César-Egasse du Boulay (Bulaeus) ve čtvrtém svazku své knihy *Historia universitatis Parisiensis* (1668), o století později Charles du Plessis d'Argentré v díle *Collectio judiciorum de novis erroribus* (1760). Na konci devatenáctého století Heinrich Denifle a Émile Chatelain na základě originálů z vatikánské knihovny provedli již moderní kritickou edici odsouzených tezí a umístili ji do druhého svazku *Chartularium Universitatis Parisiensis* (1891). Některé teze ještě publikovali Karl von Prantl v díle *Geschichte der Logik im Abendlande* (1855–1867) a Kurd Lasswitz v *Geschichte der Atomistik vom Mittelalter bis Newton* (1890).⁴⁰

Sekundární literatury zabývající se Mikulášem z Autrecourtu je poměrně velké množství. Tato bakalářská práce vychází při popisu Mikulášova života a zejména procesu z díla *Censure and Heresy at the University of Paris, 1200–1400* (1998) od J. M. M. H. Thijssena, které kriticky rozvíjí další z klasických zdrojů, a to *Nicolas d'Autrecourt. Ami de la vérité* od Zénona Kaluzy z roku 1995. Thijssen také aktualizuje heslo věnované Mikuláši z Autrecourtu na internetové encyklopedii *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Poslední zásadní revize je z února 2016.

Dále musíme zmínit nejdůležitější sekundární zdroj věnující se Mikulášovu atomismu. Je jím sborník *Atomism in Late Medieval Philosophy and Theology* z roku 2009 od Christopha Grellarda a Auréliena Roberta, kde je kromě obecných kapitol popisujících atomismus v pozdním středověku a kapitol věnujících se dalším učencům, také kapitola *Nicholas of Autrecourt's Atomistic Physics* popisující přímo Mikulášův atomismus.

Pokud se přesuneme do českého prostředí, pak autorem dlouhodobě se zabývajícím Mikulášem z Autrecourtu je Pavel Floss (* 1940). Věnoval mu pozornost

38 Šmahel. *Alma mater Pragensis: studie k počátkům Univerzity Karlovy*. s. 243.

39 Thijssen. *Nicholas of Autrecourt*. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

40 Floss. *Dvě studie z dějin filozofie*. s. 167–168.

ve svých skriptech *Úvod do dějin středověkého myšlení* z roku 1994, dále pak v článku *Dvě studie z dějin filozofie (Mikuláš z Autrecourtu. Robert Kalivoda a Sigmund Freud)* v časopise *Studia Comeniana et historica* (1999). Nejrozsáhlejší text o Mikuláši z Autrecourtu se nachází v knize *Architekti křesťanského středověkého vědění* vydané v roce 2004. Tam mu Pavel Floss věnuje samostatnou kapitolu. Vychází ovšem primárně z Mikulášovy korespondence s Bernardem z Arezza a mistrem Egidiem, Mikulášův atomismus popisuje, ale zaměřuje se spíše na jiná témata.

3 Středověký atomismus

Tématem práce je atomismus Mikuláše z Autrecourtu. Atomismus je však speciálním případem nedělitelnosti (*indivisibilism*), které se nyní v krátkosti budeme věnovat. Nedělitelnost se v pracích středověkých učenců vyskytovala v různých kontextech. V Mikulášově případě se jednalo o nedělitelnost prostoru, času a těles. Prostor je podle něj složen z jednotlivých dále již nedělitelných bodů a čas je složen z jednotlivých více již nedělitelných okamžiků (*opinio quae ponit lineam componi ex punctis et tempus ex instantibus*).⁴¹ Veškerá tělesa reálného světa jsou složena z nedělitelných částic, atomů, (*omnia corpora atomalia ex quibus res componuntur*).⁴² Pokud se v této práci budeme zmiňovat o nedělitelnosti, bude tím myšlena nedělitelnost obecně, tedy prostoru, času i těles. Atomismus bude užíván pouze k popsání nedělitelnosti těles.

3.1 Moderní pohled na středověký atomismus

Nyní se zmíníme o tom, jak se měnil moderní pohled na středověký atomismus. Před druhou polovinou dvacátého století byl středověký atomismus vnímán jako pouhý přechod mezi antickým a renesančním atomismem. Pokud byl v odborných studiích vůbec zmiňován, jednalo se pouze o Mikuláše z Autrecourtu a ostatní autoři byli opomíjeni. Od druhé poloviny minulého století nastává změna a na konci století vycházejí významné monografie, které středověkému atomismu již věnují větší prostor (např. *Atomtheorien des lateinischen Mittelalters* od Bernharda Pabsta z roku 1994 nebo *Atomism and its Critics from Democritus to Newton* od Andrewa Pyla z roku 1995).⁴³

Zvětšující se zájem o středověký atomismus dokládá uspořádání konference *Atomism and its Place in Medieval Philosophy* v listopadu 2004 v Maison Française d'Oxford. Materiály z konference byly základem ke sborníku editovanému Christophem Grellardem a Aurélienem Roberem s názvem *Atomism in Late Medieval Philosophy and Theology*. O jak velký posun se jedná, je zřetelné, když si uvědomíme, že o století předtím Emile Meyerson ve svém díle *Identité et réalité* (1908) tvrdí, že na západě po

41 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 72. *Exigit ordo*. s. 207. Ve stejné kapitole Mikuláš definuje aristotelickou pozici, kterou odmítá: „Est ergo aristotelica conclusio quod continuum non componitur ex indivisibilibus, immo quodlibet quantumcumque parvum, etiam illud quod indivisibile secundum sensum est divisibile in infinitum et in infinitum contingit dare minus ipso.“ *Exigit ordo*. s. 206.

42 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 69. *Exigit ordo*. s. 205.

43 Grellard, Robert. *Atomism in late medieval philosophy and theology*. s. 1.

Rabanu Maurovi, jenž zemřel v 9. století, proběhlo zatmění atomismu a k jeho obnovení došlo teprve v renesanci. Atomisty z tohoto období Meyerson v podstatě pouze vyjmenoval.⁴⁴

3.2 Vývoj středověkého atomismu

O atomech (kapitola *De atomis*) se zmiňuje Isidor ze Sevilly (570–636⁴⁵) ve třinácté knize *Etymologií*. Filosofové tak podle něj označují hmotné nedělitelné částičky, které jsou tak malé, že jsou neviditelné. Ty poletují v prázdném prostoru a podle některých pohanských filosofů z nich mají vznikat stromy, rostliny, voda či oheň. Atomy se nacházejí v tělese (*in corpore*), v čase (*in tempore*) nebo v čísle (*in numero*). Isidor při popisu atomismu označuje za atom také číslo jedna a jednotlivou hlásku ve slově, neboť je již nelze rozdělit. Obecně definuje atom jako něco, co nelze dělit. Na závěr ještě zmiňuje geometrii, kde bod má také funkci atomu.⁴⁶ Isidor užívá pojmu atom pro veškerou nedělitelnost.⁴⁷

K určitému znovuoživení atomismu ve středověku však došlo až ve dvanáctém století, kdy se jím zabývala chartreská škola, která v tomto případě vycházela z Chalcidiová (4. století) komentáře k Platónovu dialogu *Timaios*.⁴⁸ V dialogu jsou zmíněni Démokritos a Epikúros, kteří hovoří o propojených částicích tvořících fyzickou hmotu. Částice (*corpuscula*) nedokážeme vnímat svými smysly, ale jen rozumem. Jejich vlastnostmi jsou tvar a poloha.⁴⁹ Anaxagorás podle komentáře k dialogu přidává částicím ještě kvalitu.⁵⁰

Ve třináctém století se rozšířily latinské překlady Aristotelových textů o přírodní filosofii. Aristotelovu *Fyziku* přeložili do latiny postupně Jakub z Benátek (z řečtiny, zřejmě 1125–1150), neznámý autor zlomku *Physica vaticana* (z řečtiny, asi v polovině

44 „In the West, after Rabanus Maurus, atomism suffered an eclipse because of the domination of peripatetic theories.“ a na stejné straně „But the broken chain was definitely resumed at the Renaissance. Prepared by Giordano Bruno, Fernell, Gorlaeus, Sennert, Basso, Maquedus, the atomism of Democritus and of Epicurus was rigorously formulated by Gassendi.“ Meyerson. *Identity & reality*. s. 87.

45 Floss. *Architekti křesťanského středověkého vědění*. s. 80.

46 „Atomus ergo est, quod dividi non potest, ut in geometria punctus.“ Isidor ze Sevilly. *Etymologiae XIII–XV: Etymologie XIII–XV*. s. 34.

47 Isidor ze Sevilly. *Etymologiae XIII–XV: Etymologie XIII–XV*. s. 32–35.

48 Floss. *Architekti křesťanského středověkého vědění*. s. 179–180.

49 „Sunt enim qui textum eius et quasi continuationem quandam corpusculis, quae intellegantur potius quam sentiantur, conexas sibi invicem assignant in aliquo modo positas et aliquatenu figuratas, ut Democrito et Epicuro placet.“ Calcidius, Magee. *On Plato's Timaeus*. s. 562–564.

50 Calcidius, Magee. *On Plato's Timaeus*. s. 562–565.

12. století), Gerhard z Cremony (z arabštiny, před rokem 1187), Michael Scotus (z arabštiny, cca 1220–1235) a Vilém z Moerbeke (z řečtiny, asi cca 1260–1270). Spis *O nebi* přeložili Gerhard z Cremony (z arabštiny, před rokem 1187), Michael Scotus (z arabštiny, cca 1220–1235), Robert Grossetest (z řečtiny, zlomek díla, asi po roce 1247) a Vilém z Moerbeke (z řečtiny, asi 1260–1270). Spis *O vzniku a zániku* přeložili neznámý autor *Translatio vetus* (z řečtiny, 12. století), Gerhard z Cremony (z arabštiny, před rokem 1187) a zřejmě Vilém z Moerbeke (z řečtiny, před rokem 1274).⁵¹ Objevením těchto překladů byl zájem středověkých učenců o Epikúrov a Lucretiův atomismus vystřídán zájmem o atomismus Démokritův, neboť jeho koncepcím věnoval Aristotelés mnoho pasáží ve výše uvedených spisech.⁵²

Přibližně v roce 1230 byl neznámým autorem přeložen do latiny spis středověkého židovského filosofa Maimonida (1138–1204) *Průvodce zbloudilých*.⁵³ Moses Maimonides v tomto díle mimo jiné popisuje atomismus, jenž zastávala většina islámských teologů (*mutakallimún*). V části věnující se Mikulášově atomismu se zmíníme o možné inspiraci, kterou mohl Mikuláš od *mutakallimún* takto zprostředkovaně získat.

Obecně se dá říci, že ve třináctém století v latinské Evropě nedošlo k žádnému podstatnému vývoji atomistických teorií. Autoři diskutovali pojem *minimum*. Někdy ho užívali jako synonymum k pojmu *atom*, například Albert Veliký.⁵⁴

V průběhu čtrnáctého století museli všichni zastánci nedělitelnosti reagovat na vlivný aristotelský výklad světa. A to probíhalo s takovou intenzitou, že John E. Murdoch označil atomismus v tomto století jako pouhou odpověď na Aristotelův anti-atomismus beze snahy o obnovu toho antického. S tím musí částečně souhlasit i Christophe Grellard a Aurélien Robert. Jednalo se ovšem o všeobecný fenomén, který se netýkal pouze zastánců nedělitelnosti. Každý učenec čtrnáctého století zabývající se přírodní filosofií musel reagovat na teze představené v Aristotelově díle.⁵⁵

Nejvýznamnějším představitelem atomismu čtrnáctého století byl bezpochyby Mikuláš z Autrecourtu. Nedávné studie ovšem odhalují další myslitele, kteří vyvinuli konzistentní pohled na fyzickou povahu atomů a na jejich úlohu při vysvětlení

51 Kretzmann, Kenny, Pinborg. *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. s. 75–76.

52 Grellard, Robert. *Atomism in late medieval philosophy and theology*. s. 5.

53 McGrade. *The Cambridge companion to medieval philosophy*. s. 44, 128.

54 Grellard, Robert. *Atomism in late medieval philosophy and theology*. s. 5.

55 Grellard, Robert. *Atomism in late medieval philosophy and theology*. 5–6.

přírodních jevů. Jedná se například o Gérarda d'Odonu (cca 1285–1349), Viléma Crathorna (přednášel v Oxfordu zřejmě někdy v letech 1330–1332) nebo Jana Viklefa (1320–1384).⁵⁶

Změnu přístupu ve vnímání aristotelské filosofie ve třináctém a ve čtrnáctém století popisuje Pavel Floss v knize *Architekti křesťanského středověkého vědění* (2004). V roce 1206 byl na koncilu v Sens odsouzen panteismus Davida z Dinantu, jenž k němu dospěl „svéráznou interpretací aristotelského učení o látce a formě“. Poté následoval zákaz některých Aristotelových děl. Roku 1277 v Paříži (a 1286 v Oxfordu) bylo odsouzeno učení „latinských averroistů“ (nejvýznamnějším byl zřejmě Siger z Brabantu), přičemž došlo k diskreditaci i aristotelismu. Oproti tomu ve století čtrnáctém krátce po odsouzení Mikulášových tezí v Avignonu (20. května 1346) si papež Klement VI. v dopise adresovaném pařížské univerzitě stěžuje, že mnozí mistři a studenti artistické fakulty zanedbávají studium Aristotela a texty jiných starých mistrů a že se věnují neplodným a nepotřebným tématům.⁵⁷ Takže zatímco ve třináctém století byl Aristotelův vzrůstající vliv potlačován, ve století čtrnáctém sám papež nabádal ke studiu Aristotela. Pavel Floss zdůrazňuje, že bychom neměli nabýt dojmu, že roku 1346 šlo o spor mezi papežem a pařížskou univerzitou. Zápas o Aristotela totiž probíhal na univerzitě samotné.⁵⁸ To by také potvrzovala Thijssenova hypotéza o zahájení soudního procesu s Mikulášem na pařížské univerzitě, o níž jsme se zmínili v části věnované životu Mikuláše z Autrecourtu.

56 Grellard, Robert. *Atomism in late medieval philosophy and theology*. s. 6–8. Narození a úmrtí čerpáno: Grellard, Robert. *Atomism in late medieval philosophy and theology*. s. 85, 127, 183.

57 Text papežova dopisu je dostupný: *Chartularium Universitatis Parisiensis Tomus II*. s. 587–590.

58 Floss. *Architekti křesťanského středověkého vědění*. s. 349–351.

4 Atomismus v díle Mikuláše z Autrecourtu

V této části bakalářské práce se budeme zabývat samotnou atomistickou koncepcí Mikuláše z Autrecourtu. Již v úvodu jsme si zúžili rozsah, o který se budeme v Mikulášových konceptech nedělitelnosti zajímat. Naším hlavním tématem budou *corpora atomalia*. Pokusíme se z primárních textů (v podstatě se bude jednat téměř vždy o traktát *Exigit ordo*) nastínit Mikulášovy představy o tom, jak měl fungovat svět složený z věčných a nedělitelných atomů.

Na počátku této kapitoly se pokusíme navrhnout možný myšlenkový postup Mikuláše z Autrecourtu, na jehož konci se nacházela jeho atomistická koncepce.

Když se Leonard A. Kennedy v předmluvě k dílu *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt* zamýšlel nad sjednocujícím principem v jím přeloženém pojednání, našel jeden hlavní negativní princip, jímž byl anti-aristotelismus, a druhý pozitivní, který označil jako doktrínu o dobru.⁵⁹ Sám Mikuláš o ní v prologu mluví jako o základu svého učení.⁶⁰

My při popisu Mikulášova atomismu začneme také touto doktrínou. Předpokládáme, že se může jednat o základní myšlenku traktátu, z níž Mikuláš postupně vyvozuje věčnost všech věcí a existenci atomů. Mikuláš se v ní domnívá, že bůh stvořil universum jako dokonalý celek a pokud by došlo k zániku některé z jeho částí, nutně by z toho vyplývalo, že universum jako celek ztrácí něco ze své dokonalosti. Samozřejmě pouze za předpokladu, že existence jsoucna je vždy lepší než jeho neexistence, což ovšem Mikuláš výslovně tvrdí. Představa, že bohem stvořené universum by ztrácelo dokonalost, by nutně znamenala, že akt stvoření nebyl dokonalý, což byl nepřijatelný závěr. Pokud má celek universa zůstat stále stejně dokonalý, musí být stvořen ze stále stejných, neměnicích se věčných částí. Jak ale vysvětlit běžnou smyslovou zkušenost, že svět se okolo nás mění, jsoucna vznikají a zanikají? Vysvětlením může být atomismus. Atomy, věčné a neměnné částice, nejsou lidskými smysly vnímatelné, dokážeme vnímat pouze jejich složeniny, agregáty. Pokud se agregát rozpadne, samotné atomy dál existují, jen jsou pro nás neviditelné. A to tak dlouho než se z nich složí nový agregát, což vnímáme jako vznik. V takto pojatém světě se může zdát, že námi vnímané

59 Kennedy. Introduction. s. 25–26.

60 „Nunc contra aliqua fundamenta supradictorum arguitur; fundamentum erat conceptus boni.” *Exigit ordo*. s. 196.

předměty či osoby ztrácí svou ontologickou hodnotu a důležité jsou pouze atomy, které se za pomoci místního pohybu různě přeskládávají, čímž se věci mění, vznikají a zanikají. Pavel Floss o tom píše, že Mikuláš věcem vzal jejich ontologickou suverenitu a jsou jen „prchavými projevy víceméně náhodného a momentálního spojení určitého počtu atomů“.⁶¹

Toto nebezpečí si zřejmě uvědomoval i Mikuláš, a tak se pokusil navrhnout, proč se v běžné skutečnosti často setkáváme se stabilními předměty či osobami a nestává se, že by se bezdůvodně rozpadaly. Atomické složeniny totiž musí něco držet pohromadě. Mikuláš navrhuje možnost, že by některý z atomů mohl fungovat jako magnet a přitahovat ostatní atomy k sobě. Tělesa složená z atomů existují tak dlouho, dokud tento „magnetický“ atom působí. Když se síla držící při sobě atomy vyčerpá, těleso se rozpadne na jednotlivé atomy a my tento proces označujeme jako zánik.

4.1 Doktrína o dobru

Mikuláš v druhé části prologu *Exigit ordo* postupně popisuje čtyři principy, na nichž je založena jím představovaná doktrína o dobru. Z doktríny by pak mělo vyplývat, že všechny věci jsou věčné.

Dle prvního principu rozpoznáváme, že jsoucna jsou v universu náležitě uspořádána. Existují v takovém stavu, jenž je pro ně dobrý a ne v takovém, který by pro ně byl špatný.⁶² Následně to Mikuláš dokládá na konstrukci domu, tedy lidského výrobku, který podle něj není vyroben ani bez střechy, ani z peří, je tudíž postaven z vhodných materiálů, tím správným způsobem a žádným jiným. Věci jsou samozřejmě uspořádány vhodně z lidského hlediska, o žádném jiném Mikuláš ani neuvažuje, což dokládá dalšími příklady. Kameny jsou dobré na to, aby z nich lidé mohli stavět své památníky, proto se nenacházejí na nebi, ale leží na zemi. Stejně tak koně dosahují podle Mikuláše pouze takové výšky, aby se na nich lidem dobře jezdilo. První princip uzavírá tvrzením, že stejně jako vyjmenované příklady, tak veškerá jsoucna v universu jsou uspořádána správně.⁶³

61 Floss. *Architekti křesťanského středověkého vědění*. s. 360–361.

62 „Unum principium est quod bonum est apud intellectum pro mensura in quantificando entia et universaliter in determinando dispositiones contingentes in eis ut accipiat quod entia universi sunt rectissime disposita et quod sic res sunt sicut bonum est eas esse et sic non sunt sicut malum esset eas esse.“ *Exigit ordo*. s. 185.

63 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 37–38. *Exigit ordo*. s. 185.

Druhým principem je tvrzení, že jsoucna jsou v universu vzájemně propojena a zdá se, že jedno existuje kvůli druhému.⁶⁴ K vysvětlení používá Mikuláš znovu příklad domu. Pokud by došlo k odebrání střechy domu, ztrácí tím dům své pozitivní vlastnosti, nechrání před deštěm a horkem, a tím přestává být dobrý, správně uspořádaný. Třetí princip má vyplývat z předchozích. Universum je navzájem tak propojené, že neexistuje nic, z čehož by ostatní jsoucna neměla prospěch.⁶⁵ Podle posledního principu je universum stále stejně dokonalé. Všechny věci jsou uspořádané podle vůle prvního jsoucna (*primi entis*), a jelikož se první jsoucno nikdy nemění, nemění se ani jeho požadavky na uspořádání všech věcí.⁶⁶

S využitím těchto principů se Mikuláš snaží dokázat věčnou existenci entit. Vše, co nyní přináší prospěch, existuje stále. Podle jednotlivých principů jsou věci dobře uspořádané, navzájem propojené v jeden fungující celek a ten celek je stále stejně dokonalý. Podle Mikuláše se v universu nemůže vyskytovat nic zbytečného, a to ani jednotlivina, ani univerzálie. Je přesvědčený, že pokud by něco bylo zbytečné, pak by bylo lepší, aby to vůbec neexistovalo. Z tohoto důvodu je přesvědčen, že všechna jsoucna jsou dobrá. Odstraněním jakéhokoli dobra by byl znetvořen celek, universum by se stalo méně dobrým, méně dokonalým.⁶⁷

4.1.1 Věci postupné a věci trvalé

Na základě doktríny o dobru dochází Mikuláš k domněnce, že věci existují stále. Nyní se zastavíme u samotného pojmu věc (*res*). Mikuláš na začátku kapitoly *De aeternitate rerum* zmiňuje *res absolute permanentes*, o něco později *res permanentes*,⁶⁸ tedy věci trvalé.⁶⁹ Trvalé věci existují najednou. Význam tohoto pojmu bude zřejmější, když se zaměříme na věci, které nejsou trvalé. Jedná se o věci postupné (*res successiva*).

64 „Secundum principium est istud, quod entia universi sunt connexa ad invicem, ita quod quodammodo unum videtur propter alterum;“ *Exigit ordo*. s. 186.

65 „Tertium principium est quod videtur sequi ex praecedenti: ex quo universum est sic connexum, nihil est quin sit bonum toti multitudini entium ipsum esse; unde hoc ens est propter illud et illud propter aliud et sic semper.“ *Exigit ordo*. s. 186.

66 „Quartum principium est istud, quod universum est semper aequaliter perfectum, quia si fieret declinatio ad aliquem gradum imperfectionis, posset fieri ad gradum minorem et sic semper (in) infinitum. Item ex suppositione primi entis videtur quod, si omnia fiant secundum exigentiam ejus et non accidat variatio circa ipsum, tunc quicquid exigebat illo tempore, et alio.“ Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 38–39. *Exigit ordo*. s. 186.

67 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 39. *Exigit ordo*. s. 186.

68 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 59, 63. *Exigit ordo*. s. 198, 201.

69 Překlad věci „trvalé“ a věci „postupné“ je použit: Tomáš Akvinský. *Summa theologiae* [online]. [13.4.2019]. Dostupné z <http://summa.op.cz> (např. I q. 8 a. 2 arg. 2).

Robert Pasnau v díle *Metaphysical Themes 1274-1671* (2011) popisuje věci postupné jako ty, které neexistují v čase najednou, ale částečně. Částečně v jeden časový úsek, částečně v jiný časový úsek, ale nikdy celé současně. Časté příklady věcí postupných jsou pohyb a čas.⁷⁰

Soudobé rozdělení věcí na trvalé a postupné vnímal i Mikuláš. V úvodu kapitoly *De aeternitate rerum* hovoří o věcech trvalých. V závěru však již konstatuje, že po vyřešení problému s pohybem (pohyb se podle něj neodlišuje od pohybujících se objektů), vnějším intelektem a relacemi, se může říci, že všechny věci jsou věčné (*omnes res sunt aeternae*).⁷¹ Mikuláš musí odmítnout existenci věcí postupných, aby platila jeho doktrína o dobru a z ní vyplývala věčnost všech věcí.

4.1.2 Argumenty proti doktríně o dobru

Poté co Mikuláš v prologu popíše principy doktríny o dobru, pokouší se vypořádat některé námitky, s nimiž se zřejmě na univerzitní půdě setkával. Reaguje například na přirozenou kritiku své doktríny, že lidské činy jsou často špatné či nedokonalé a že by bylo lepší, kdyby neexistovaly. Mikuláš nerozporuje skutečnost, že existují špatné činy, ale tvrdí, že je lepší, když jsou, než kdyby nebyly.⁷² Dokonce říká, že v universu není nic, jehož existence je horší než jeho neexistence.⁷³

Další námitka, na kterou Mikuláš v traktátu odpovídá, sice souhlasí s dokonalostí universa, ale odmítá, že by z něho nutně vyplývala věčnost věcí. Co když je zanikající věc nahrazena ve chvíli jejího zániku novou stejně dokonalou věcí. Celková dokonalost universa by se tím přece nezměnila. Mikulášovi toto tvrzení nepřijde pravděpodobné. Odpovídá, že tento postup by znovu znamenal určitou božskou nedokonalost. Vždyť jediný počáteční čin stvoření je vždy dokonalejší než mnoho menších činů po sobě

70 Pasnau. *Metaphysical Themes, 1274–1671*. s. 374–375, 378.

71 „Nunc autem si esset terminatum problema de motu et esset ostensum quod motus non distinguitur / a mobili quantum est de eo quod est extra intellectum, et quod respectus non distinguuntur ab extremis, tunc posset universaliter concludi quod probabile est quod omnes res sunt aeternae;“ *Exigit ordo*. s. 206.

72 „Nunc videtur quod ex ipso non possit certitudinaliter argui in rebus quia homines interdum judicant falsa esse vera, et ita est actus individui oblitus, et ita melius videretur ipsum non esse. Dico et licet sit malus vel imperfectus secundum quid, tamen simpliciter melius est ipsum esse quam non esse.“ *Exigit ordo*. s. 196.

73 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 55–56. *Exigit ordo*. s. 196.

následujících, které by jej nahrazovaly. Připadá mu lepší, když původní věc dále existuje, než kdyby byla nahrazena novou, shodně dokonalou.⁷⁴

4.1.3 Argument ve prospěch věčnosti věcí

Podle Mikuláše se jeho učení o věčnosti věcí zdá být blíže pravdě než učení Aristotelovo. Důvodem má být skutečnost, že v něm dochází k odměňování dobrých a trestání zlých lidí. Tento křesťanský princip u Aristotela Mikuláš nenalézá. Nabízí tedy svou alternativu. Předpokládá, že jsou v dobrém člověku dva spirity (*in homine bono duos spiritus sunt*) jedním je rozum (*intelligentia*) a druhým smysly (*sensus*). Pokud dojde k zániku člověka, ve kterém tyto spirity přebývají, oba spirity existují dále. Po nekonečnou dobu budou ve stejném stavu, jako opustily dobrého člověka, tedy dobrém, a podle toho budou znovu skládány. Člověk pak bude znovu a znovu získávat svůj předchozí stav – zlý nebo dobrý. Na závěr Mikuláš přidává další domněnku, že spirity po zániku těla začnou hledat nový příbytek, a to právě v subjektu složeném z dokonalejších atomů (*constitute ex atomalibus perfectioribus*).⁷⁵

4.2 Atomy v reálném světě

Výše jsme konstatovali, že svět jako stále stejně dokonalý celek musí být složen z věčných a neměnných částí. V této podkapitole se budeme věnovat atomům v reálném světě.

4.2.1 Kvalitativní atom

Mikuláš si v *Exigit ordo* zcela explicitně pokládá otázku, zda jsou atomy shodného nebo rozdílného typu, odpovídá, že rozdílného.⁷⁶ V další větě nás informuje, že dále v textu bude toto jeho stanovisko podrobně vysvětleno. Bohužel se podrobné vysvětlení nedochovalo, možná nebylo nikdy napsáno.⁷⁷

Christophe Grellard pátral po původu Mikulášových představ o atomech. Tvrdí, že Mikuláš čerpal z Aristotelova textu a spojil Démokritův atom, Aristotelův pojem

74 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 66. *Exigit ordo*. s. 202–203.

75 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 40–41. *Exigit ordo*. s. 187.

76 „Si autem quaeratur de illis atomalibus, an sint unius rationis vel alterius, dicendum quod alterius; sed ex quibus probetur diversitas rationum inferius forsitan apparebit.“ *Exigit ordo*. s. 205.

77 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 69. *Exigit ordo*. s. 205.

minima naturalia a Anaxagorovu *homoimerii*⁷⁸. Když se Mikuláš v *Exigit ordo* poprvé dostává k nedělitelným částicím, označuje je právě jako *minima naturalia* (*Exigit ordo* kapitola *De aeternitate rerum*, str. 199).⁷⁹ Grellard se zamýšlí, zdali se použitím tohoto termínu nemohl Mikuláš snažit prezentovat svou teorii přívětivěji pro Aristotelovy příznivce. Mikulášova kvalitativní koncepce atomů může být částečně inspirována i atomismem islámských teologů.⁸⁰ Židovský filosof Maimonides totiž v *Průvodci zbloudilých* komentuje jejich tvrzení, kde popisují hromadu bílého sněhu. Bělost nezajišťuje hromada sněhu (shluk atomů), ale každý jednotlivý atom sněhu je bílý. A vlivem jednotlivých bílých atomů může být i agregát těchto atomů vnímán jako bílý.⁸¹ Na možnou inspiraci upozorňuje Grellard, neboť i Mikuláš píše o bílých atomech.⁸²

V druhé části prvního prologu traktátu *Exigit ordo*, o které jsme se již zmínili, Mikuláš na podporu své doktríny o dobru konstatuje, že ve světě složeném z jím popsaných atomů, je lépe zajištěn křesťanský princip odměňování dobrých a trestání zlých lidí než ve světě Aristotelově. V závěru této části uvádí možnost, že po rozkladu lidského těla začnou jeho spirity hledat nový příbytek z dokonalejších atomů.⁸³ Zde Mikuláš naznačuje, že by mohly existovat dokonalejší atomy, které by sloužily jako odměna pro ctnostné lidi.

4.2.2 Vznik, zánik a kvalitativní změna

Když Mikuláš dochází k názoru, že věci jsou na základě jeho doktríny o dobru věčné, musí vysvětlit, proč v rámci prosté smyslové zkušenosti docházíme k přesvědčení, že některé věci vznikají a jiné zanikají.

K vysvětlení veškerého vzniku (*generatio*), zániku (*corruptio*) a kvalitativní změny (*alteratio*) Mikulášovi postačí pouze atomy a místní pohyb⁸⁴. Atomy, nejmenší

78 Podle Aristotela považuje Anaxagorás za základní prvky stejnorodé podíly, například maso nebo kost. Vzduch a oheň jsou směsí těchto semen. *De caelo* III, 3; 302a28.

79 Jednalo by se o první výskyt v traktátu, pokud přijmeme Kaluzovu rekonstrukci textu, ve které přesunul konec prvního prologu do první kapitoly. Více na: Kaluza. Nicolas d'Autrecourt. *Ami de la vérité*. s. 160–161.

80 Grellard. *Nicholas of Autrecourt's Atomistic Physics*. s. 113–117.

81 Maimonides. *The Guide for Perplexed*. s. 123.

82 Grellard. *Nicholas of Autrecourt's Atomistic Physics*. s. 112.

83 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 41. *Exigit ordo*. s. 187.

84 „Sic ergo in rebus naturae non est nisi motus localis; sed quando ad talem motum sequitur congregatio corporum naturalium quae colliguntur ad invicem et sortiuntur naturam unius suppositi dicitur generatio; quando segregantur, dicitur corruptio, et quando per motum localem corpora atomalia (conjunguntur) cum aliquo supposito quae sunt talia, quod nec adventus ipsorum fieri videtur ad motum suppositi, nec ad illud quod dicitur operatio naturalis ejus, tunc dicitur alteratio.“ *Exigit ordo*. s. 200–201.

nedělitelné částice, ze kterých je vše složeno, jsou věčné. Nic nezaniká v nebytí a nic z nebytí nevzniká. To, co naší smyslovou zkušeností považujeme za zánik, je pouhý rozklad tělesa na jednotlivé atomy. Když vidíme něco vznikat, pak dochází jen ke shromažďování atomů.⁸⁵ Kvalitativní změnu (*alteratio*) popisuje Mikuláš tak, že se atomové částice prostřednictvím místního pohybu připojují k již existujícímu *supposito*⁸⁶ (*suppositum*). Jedná se ovšem o atomy určitého druhu, jejichž příchod nemá vliv na přirozené funkce a pohyb *supposita*.⁸⁷ Pokud jsou atomy v nějakém celku, pak jsou viditelné, když jsou rozptýlené, nejsou viditelné a my máme pocit, že došlo k zániku.⁸⁸ Podle Grellarda zde Mikuláš přijímá názor, který Albert Veliký připsal Démokritovi, že vznik je pouhý přechod od skrytého k viditelnému.⁸⁹

Mikulášův alternativní popis vzniku, zániku a kvalitativní změny byl odsouzen papežským soudním tribunálem v článku č. 40 a označen za *falsum, erroneum a hereticum*.⁹⁰

4.2.3 Agregáty atomů

Mikuláš přichází s věčnými nedělitelnými atomy. Musí ovšem vysvětlit, jak je možné, že složeniny atomů drží dlouhodobě pohromadě a tvoří celek. V rámci odpovědi uvažuje Mikuláš o dvou druzích atomů. První druh, esenciální atomy, jsou nedělitelné částice, které zajišťují existenci *supposita*. Dojde-li k jejich rozpojení, celek zaniká, respektive dochází k oddělení atomů a celek přestává být viditelný. Druhý typ atomů lze označit za akcidentální atomy a jejich oddělením či přidáním dochází pouze ke kvalitativní změně.⁹¹

85 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 68. *Exigit ordo*. s. 204.

86 Termín *suppositum* je v Mikulášově popisu kvalitativní změny zásadní, nemáme však dostatek informací, jak mu máme rozumět. Grellard ho na základě traktátu popisuje jednoduše jako celek esenciálních atomů *a totality of essential atoms* (o esenciálních atomech se zmíníme v následující podkapitole). Více na: Grellard. *Nicholas of Autrecourt's Atomistic Physics*. s. 119. Jak mohlo být *suppositum* v Mikulášově době obecně chápáno se dočteme v glosáři za dílem *Reportatio I-A* od Jana Dunse Scota: „*Suppositum* is a close Latin parallel to *hypostasis*, the term Greek theologians used to designate a divine person in the Trinity... On this Richardian definition, which Scotus accepts and develops, a *suppositum* would seem to be the incommunicable existence of any nature, and person would be an intellectual *suppositum*.“ Scotus, John Duns. *The Examined Report of the Paris Lecture, Reportatio I-A*. New York: Franciscan Institute St. Bonaventure, 2004. ISBN 1-57659-193-X. s. 649–650.

87 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 63. *Exigit ordo*. s. 201.

88 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 61. *Exigit ordo*. s. 199.

89 Grellard. *Nicholas of Autrecourt's Atomistic Physics*. s. 112.

90 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s. 184–185.

91 Grellard. *Nicholas of Autrecourt's Atomistic Physics*. s. 117–119.

Sám Mikuláš se v *Exigit ordo* zamýšlí nad něčím, co by mělo schopnost přitahovat a držet při sobě ostatní atomy. Jako příklad zmiňuje magnet, který přitahuje a drží železo. Čím silnější by byla tato síla, tím déle by předmět vydržel v celku. U této síly vidí určitou podobnost s formálním principem věcí a nazývá ji *quasi principium formale rei*.⁹² Grellard předpokládá, že mohl uvažovat o jednom z esenciálních atomů, jenž by působil jako magnet a přitahoval by ostatní esenciální atomy k sobě. Pokud by přestal působit, suppositum by se rozpadlo na jednotlivé atomy.⁹³

4.2.4 Vakuum

V kapitole *De vacuo* se Mikuláš zabývá prázdňem, vakuem. My se nejprve zaměříme na obecné informace o typech vakua diskutovaných v pozdním středověku, posléze se vrátíme k Mikulášovu pojednání.

Edvard Grant se ve své knize *Much Ado About Nothing* zabývá teoriemi prostoru a prázdna od středověku až do období vědecké revoluce. Podle něj je pravděpodobné, že po recepci Aristotelova díla *O nebi* bylo prázdno definováno na jeho základě. Tam je vakuum popsáno jako prostor, v němž sice nejsou tělesa přítomna, ale mohla by v něm být. Vakuum diskutované ve středověku rozděluje Grant na několik typů, podle oblastí jeho výskytu. Prvním typem vakua bylo prázdno nalézající se vně kosmického prostoru (*extracosmic void space*). Druhým typem bylo prázdno vyskytující se uvnitř kosmického prostoru (*intracosmic void space*). Toto vakuum se dále rozdělovalo na vnitřní a vnější. Tím je myšleno vakuum vyskytující se uvnitř těles a vně těles. Tyto druhy vakua již Mikuláš zmiňuje a označuje je jako *vacuum interceptum* a *vacuum separatum*.⁹⁴

Mikuláš začíná svou kapitolu o vakuu jeho definicí. Jedná se o shodnou definici, o níž jsme se zmínili výše, tedy tu Aristotelovu: vakuum je prostor, v němž sice nejsou tělesa přítomna, ale mohla by v něm být.⁹⁵ Pokračuje myšlenkou, že vakuum zřejmě existuje, neboť v opačném případě by neexistoval místní pohyb. Pohybující se těleso by se buď muselo dostat na shodné místo s tělesem, které je před ním, což není podle Mikuláše možné, nebo by se z důvodu pohybu jednoho tělesa musela pohnout všechna tělesa, s čímž také nesouhlasí. Dále se věnuje hustotě (*densum*) a řídkosti (*rarum*) těles a

92 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 63. *Exigit ordo*. s. 201.

93 Grellard. *Nicholas of Autrecourt's Atomistic Physics*. 119.

94 Grant. *Much Ado about Nothing*. s. 9–14.

95 „Et incipiamus sermonem a vacuo, an sit supposita descriptione indicante quid nominis, quod nomine vacui intelligimus illud in quo non est corpus, potest tamen esse corpus.“ *Exigit ordo*. s. 217.

vysvětluje je pouze místním pohybem jejich částí, atomů. Nejedná se o vznik nějaké nové kvality, která by předtím neexistovala, ale jen o vzájemné přibližování či oddalování atomů v tělesech. Pro lepší představu uvádí příklad, v němž se člověk snaží pohybovat místností, jež je plná vlny. Vlna se v částech, kam se osoba pohybuje, stlačuje, částice se přibližují, v prostoru, který opouští, se roztahuje.⁹⁶

Proti existenci vakua znal Mikuláš některé aristotelské argumenty a pokusil se na ně odpovědět. Jedním z nich bylo tvrzení, že ve vakuu by pohyb probíhal okamžitě, neboť ve vakuu není žádný odpor média, který by pohyb zpomaloval. Tato námitka, jak Mikuláš uvádí, se netýká jím přestaveného vakua uvnitř atomických těles.⁹⁷

Další námitkou proti existenci vakua je experiment s vodními hodinami (*clapsedra*). Podle Mikulášova popisu se jedná o skleněnou nádobu s otvorem nahoře a dole, pokud prstem přidržíme horní otvor, voda z nádoby nevyteče, ačkoli by podle své přirozenosti vytéct měla. Zdá se, že tento experiment Mikuláše přesvědčil o nemožnosti vakua vně těles (*vacuum separatum*), protože skutečnost, že voda nevytéká, si dokázal vysvětlit pouze určitým odporem vody vytvořit *vacuum separatum*, které by se podle něj nutně muselo vytvořit v prostoru odkud by voda vytekla. Tento argument znovu necílí na Mikulášem předložené *vacuum interceptum*.⁹⁸

Posledním experimentem, který zmíníme, je experiment s popelem a vodou. Jedná se o to, že pokud nejprve naplníme nádobu popelem, a poté do ní nalijeme vodu, tak se do ní vejde tolik vody, jako by tam žádný popel nebyl, tedy skoro tolik, jak doplňuje Mikuláš. Cituje Averroa, který přestože experiment neprovedl, tak jej vysvětluje tím, že po smíchání jsou některé části vody a popelu zničeny. Důkazem toho je, že pokud se tekutina vysuší, tak popelu je z ní podstatně menší množství než před experimentem. Mikuláš nesouhlasí a říká, že to může být tím, že jednotlivé atomy popelu jsou nyní k sobě blíže než předtím.⁹⁹

Část o vakuu můžeme uzavřít shrnutím Edvarda Granta, jenž o Mikuláši napsal, že ačkoli souhlasil s Aristotelem, že *vacuum separatum* není možné, snažil se ukázat, že

96 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 87–90. *Exigit ordo*. s. 217–218.

97 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 89–90. *Exigit ordo*. s. 218. Zároveň na tuto námitku Mikuláš reaguje svou teorií pohybu, ve které se střídá fáze pohybu a klidu a která předpokládá, že čas a prostor nejsou nekonečně dělitelné. Toto téma však již přesahuje vymezený rámec bakalářské práce.

98 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 91–92. *Exigit ordo*. s. 219–220.

99 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 94. *Exigit ordo*. s. 221.

pomocí *vacuum interceptum* lze lépe vysvětlit hustotu a řidkost, než to provádí Aristotelés.¹⁰⁰

4.2.5 Aristotelské pojmy v rámci Mikulášova atomismu

Mikuláš z Autrecourtu ve své atomistické koncepci neprovedl kompletní destrukci aristotelského popisu světa, zachoval některé jeho pojmy a ty se pokusil vysvětlit v rámci svého atomismu. V této části bychom se pokusili k jednotlivým aristotelským pojmům přiřadit Mikulášovu atomistickou alternativu.

Aristotelés v *Kategoriích* rozlišuje šest druhů pohybu – změny. Vznik (*generatio*), zánik (*corruptio*), kvantitativní změnu, a to růst (*augmentum*) a úbytek (*diminutio*), kvalitativní změnu (*alteratio*) a místní pohyb (*motus localis*).¹⁰¹

O Mikulášových alternativních definicích druhů pohybu jsme se již zmínili výše. Ke vzniku dojde prostřednictvím místního pohybu, když tento pohyb vede ke shromáždění atomů a zdánlivému vzniku agregátu z ničeho. K zániku dochází opačným způsobem, kdy dochází k rozpojení jednotlivých atomů z agregátu. My svými smysly již nejsme schopni jednotlivé atomy vnímat a dochází u nás k představě zániku tělesa. Připojení či odpojení atomů, které nemají vliv na přirozené funkce tělesa nebo na pohyb *supposita*, je kvalitativní změna.

O růstu se Mikuláš zmiňuje v kapitole *De vacuo*. Na příkladu popisuje, jak chápe tento pojem. Předpokládá, že nějaké těleso je složeno ze čtyř nedělitelných částí *a*, *b*, *c*, *d*. Mezi těmito atomy je vakuum. Mezi atomy *a* a *b* je dostatečný prostor, aby mohl být obsazen novým vhodným atomem, například atomem *e*. Výsledkem je těleso *a*, *e*, *b*, *c*, *d*. Tento výsledek vnímáme jako růst, ačkoli jednotlivé atomy, které jsou k tělesu přidávány, vnímat svými smysly nedokážeme. Mikuláš říká, že takto probíhá například růst ruky.¹⁰² Úbytek Mikuláš v traktátu přímo nepopisuje, lze však předpokládat, že probíhá stejným principem jako růst, jen při něm dochází k odebírání jednotlivých atomů a tělesa se tím zmenšují.

100 Grant. *Much Ado about Nothing*, s. 74.

101 Aristoteles. *Categoriae vel Praedicamenta*. s. 39, 77, 115. *Cat.* 15a10–15.

102 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 93–94. *Exigit ordo*. s. 221.

Místní pohyb je posledním a podle Mikuláše vlastně jediným pohybem, který v přirozených věcech existuje. Jedná se o pohyb, na nějž lze redukovat všechny předchozí.¹⁰³

4.3 Aplikace Mikulášovy atomistické koncepce a doktríny o dobru

4.3.1 Světlo

Mikuláš se zamýšlí nad tím, co je vlastně světlo, a zajímá ho, jak prochází médii. Dochází k tomu, že světlo není ničím jiným než tělesy (*corpora*), která přirozeně doprovází Slunce nebo jiné světelné zdroje. Ačkoli by se mohlo zdát, že se vytvoří okamžitě, podle Mikuláše to nějaký čas trvá. Světlo, stejně jako zvuk, se šíří prostorem pomocí místního pohybu. Zdání, že postupuje prostorem okamžitě, je jen důsledkem vlastností těchto těles. Mají být drobnější a lépe pronikající médii (*corpora subtiliora et magis penetrantia*).¹⁰⁴ Tato myšlenka se objevila v odsouzeném článku č. 41 a byla označena za *erroneum*.¹⁰⁵

4.3.2 Věčnost mentálních procesů

Domyšlením svých vlastních názorů o věčnosti věcí se Mikuláš přesouvá od fyzikálního světa do světa mentálního. Tvrdí, že činy naší duše jsou také věčné (*actus animae nostrae sunt aeterni*). Tak jako se při místním pohybu určitá věc objeví někomu, u koho předtím nebyla přítomna, tak vlivem spirituálního pohybu (*per motum spiritualem*) se to stejné odehrává v naší duši. Můžeme říci, že intelektuální činnost, která probíhá v naší duši, bude později probíhat v jiných subjektech.¹⁰⁶ Tato myšlenka se objevila v odsouzeném článku č. 50 a byla označena za *erroneum a hereticum*.¹⁰⁷

4.3.3 Cyklický návrat

V kapitole *De aeternitate rerum* navrhuje Mikuláš propojení mezi věčnými atomy a nebeskými¹⁰⁸ tělesy. Tvrdí, že jedinec existující nyní v určité konstelaci

103 „Sic ergo in rebus naturae non est nisi motus localis.“ *Exigit ordo*. s. 200.

104 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 63. *Exigit ordo*. s. 201.

105 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s. 186–187.

106 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 69–71. *Exigit ordo*. s. 205.

107 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s. 192–193.

108 V traktátu Mikuláš říká, že nebeská tělesa nejsou složena z proudících atomů, a tudíž jsou stálá – věčná (*perpetuum*). „... omnis forma in materia est corruptibilis, nisi velis appellare materiam atomalia fluxibilia ex quibus non componitur corpus caeleste et sic est perpetuum.“ *Exigit ordo*.

nebeských těles, bude ve stejné podobě existovat znovu, až se nebeská tělesa vrátí do stejné konstelace. Věčné atomy, z nichž byl člověk složen, přetrvávají a v budoucnu z nich bude složen člověk totožný jako ten původní.¹⁰⁹ Tato myšlenka byla v odsouzeném článku č. 48 označena za *erroneum* a *hereticum*.¹¹⁰

4.4 Mikulášovy motivy a přístupy

V předchozím textu byly popsány vlastnosti a specifika Mikulášova atomismu. V závěru této části se pokusíme analyzovat Mikulášovy přístupy ke své koncepci.

V *Exigit ordo* se Mikuláš mnohokrát zmiňuje, že jeho pozice jsou pouze pravděpodobné. Zdá se, že mu přijde dostatečné, když tím oslabuje pozice opačné, aristotelské. V kapitole *De aeternitate rerum* popisuje Mikuláš svou pouze pravděpodobnou pozici se značnou sebedůvěrou. Říká, že pokud nejsou jeho závěry shledány zcela průkaznými, je tato pozice alespoň více pravděpodobná než ta opačná. Vyzývá milovníky pravdy, aby provedli jejich srovnání, a věří, že ty jeho vyjdou z tohoto srovnání jako pravděpodobnější.¹¹¹

Ve stejné kapitole Mikuláš připouští, že jeho tvrzení o věčnosti věcí jsou v rozporu s křesťanskou vírou, neboť dle ní ne všechny věci jsou věčné. On tuto křesťanskou pravdu zná a údajně ji nerozporuje, jen říká, že mu jeho závěry přijdou pravděpodobnější než opak.¹¹²

Kennedy v předmluvě k *Universal Treatise* uvádí seznam patnácti Mikulášových tvrzení, která se podle něj zdají být neověřená, nesprávná či v rozporu s naší zkušeností. Současně konstatuje, že Mikuláše tyto rozpory zjevně neznepokojovaly, což si vysvětluje tím, že nevěřil všemu, co v *Exigit ordo* zapsal. Myslí si, že hlavně hledal argumenty proti Aristotelovi beze snahy o konzistentní výklad své pozice.¹¹³ Stále je

s. 205.

109 „Item secundum dicta faciliter potest apparere qualiter posset dici, si corpora caelestia quorum motibus ista inferiora assequuntur aliquando revertantur ad eundem situm in quo nunc sunt. Dicitur potest quod idem suppositum, quod nunc est, aliquando erit; nam secundum positam conclusionem omnia corpora atomalia ex quibus res componuntur remanent, et ita congregatione facta, idem erit suppositum in numero quod erat prius.“ Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 69. *Exigit ordo*. s. 205.

110 Nicholas of Autrecourt, Rijk. *Nicholas of Autrecourt: His Correspondence...* s. 192–193.

111 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 66. *Exigit ordo*. s. 203.

112 „... scio vero quod veritas est et fides Catholica hoc tenet quod non omnes res sunt aeternae nec huic rei videor contradicere quia solum dico quod ista conclusio secundum apparentia naturalia quibus nunc participamus est probabilior opposita.“ Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 67–68. *Exigit ordo*. s. 204.

113 Kennedy. Introduction. s. 26–27.

ovšem nutné počítat s výše uvedenou možností, že se jednalo jen o pracovní verzi zapsaných myšlenek, které Mikuláš již nestačil uspořádat a nesrovnalosti opravit nebo vysvětlit.

Thijssen se při popisování avignonského procesu zmiňuje o Mikulášově prohlášení, že všechny články nacházející se v *Exigit ordo* byly myšleny jako hypotetické teze a žádné z dvaceti nalezených pochybení nezastává.¹¹⁴ Tomu by také odpovídal rozsudek papežského soudního tribunálu, který jsme již probírali, kdy Mikuláš problematiku tvrzení z *Exigit ordo* (s výjimkou tvrzení č. 1) označuje za nepravdivá, nemusí je odvolávat, neboť je údajně nezastával.

Své myšlenky v pojednání *Exigit ordo* Mikuláš označuje pouze za pravděpodobné (*probabilis*). Nyní se pokusíme zjistit, co v Mikulášově době mohl termín *probabilis* znamenat. Rudolf Schuessler v internetové encyklopedii *Stanford Encyclopedia of Philosophy* popisuje čtyři možnosti, jak mohla být mezi lety 1200 až 1500 pravděpodobnost vnímána. Jedná se o endoxní, protofrekvenční, soudní a sémantickou pravděpodobnost. Nejběžnější a v Mikulášově případě zřejmě jedinou aplikovatelnou je první z nich, a to endoxní pravděpodobnost, která vychází z Aristotelova pojmu *endoxa*. Ta jako *probabilis* pojmenovává skutečnost přijímanou všemi, většinou nebo alespoň moudrými. Definice moudrých, tedy určitých autorit, nebyla samozřejmá a často na úkor názorů autority intelektuální, epistemické, byly prosazovány názory autority hierarchické.¹¹⁵ Z výše uvedeného je zřejmé, že Mikulášem předkládané koncepce, které označuje jako *probabilis*, neodpovídají naznačenému porozumění tomuto pojmu. Atomy nebyly přijímány většinou autorit a zcela jistě nebyly přijímány všeobecně. V tomto smyslu Mikuláš nemohl termín pravděpodobnost užívat.

Je možné, že tento rozpor se Mikuláš pokouší osvětlit v úvodu svého traktátu. V některých otázkách se podle něj člověk dostane do rozporu s obecným názorem. Navrhuje, aby takový učenec projednal tyto otázky s osobami, jejichž mínění respektuje, a pokud stále na svých názorech trvá, měl by je vyhlásit veřejně k obecnému posouzení.¹¹⁶ Zřejmě v tomto místě popisuje své motivace, které ho vedly k sepsání traktátu, nebo se alespoň snaží svůj postup ospravedlnit.

114 Thijssen. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*. s. 79. A také: Kaluza. Nicolas d'Autrecourt. *Ami de la vérité*. s. 115–116.

115 Schuessler. Probability in Medieval and Renaissance Philosophy. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

116 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 35. *Exigit ordo*. s. 183.

Další motivy k sepsání traktátu *Exigit ordo* Mikuláš předkládá v jeho prologu. Tvrdí, že poté co prozkoumal Aristotelova a Averrova učení, našel v nich mnoho neprůkazných závěrů. Ačkoli sám nenalezl neotřesitelné důkazy pro opak, jsou ty jeho stejně pravděpodobné. Zároveň se podivuje, že někteří učenci mohou studovat Aristotelovy doktríny mnoho desítek let, když můžeme o věcech získat znalosti v krátké době, pokud se věnujeme přímo věcem a ne Aristotelovým spisům. Své motivy zakončuje tvrzením, že učenci věnující se Aristotelovi se přestali starat o morální záležitosti a obecné dobro.¹¹⁷

Nyní se vrátíme k původní otázce a pokusíme se shrnout Mikulášův postoj ke svým vlastním atomistickým tvrzením. Mikuláš si je vědom, že některé části jeho koncepce jsou v rozporu s křesťanskou vírou. V traktátu veškerá svá tvrzení důsledně označuje pouze jako pravděpodobná, a také proto v průběhu procesu může tvrdit, že žádný z odsuzovaných článků nezastává. Z výše popsaných událostí se zdá, že tento přístup zvolil s ohledem na svou bezpečnost, a o jeho skutečných postojích bohužel příliš nevyovídá.

Zároveň některé z jeho vyjádření vůči opačným postojům jsou značně sebevědomá, vyvrací námitky a v traktátu se pokouší vytvořit ucelenou koncepci světa složeného z atomů a důsledků z toho vyplývajících. To probíhá zřejmě mezi lety 1333–1335, ve kterých asi psal *Exigit ordo*. V následujících letech, kdy předpokládáme, že píše dopisy Bernardu z Arezza a mistru Egidiovi, se v dochované korespondenci o atomech již nezmiňuje. Jaký přístup měl v té době ke své atomistické koncepci, bychom mohli jen spekulovat.

117 Nicholas of Autrecourt. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt*. s. 31. *Exigit ordo*. s. 181.

5 Závěr

Cílem této bakalářské práce byla analýza atomistické koncepce Mikuláše z Autrecourtu, kterou představil ve svém traktátu *Exigit ordo*. Vlastní text práce byl rozdělen do tří kapitol a cíli se věnovala třetí, nejobsáhlejší část.

Při představení Mikulášova atomismu jsme se nejprve zabývali dvěma myšlenkami, které s ním úzce souvisejí. První je optimistická představa stále stejně dokonalého světa, která byla pojmenována doktrína o dobru. Druhou je tvrzení, že permanentní entity jsou věčné. Předpokládáme, že Mikulášův atomismus z těchto myšlenek vyplývá.

Doktrína o dobru představuje svět jako dokonalý celek, jenž by zánikem jakékoli své části ztratil něco ze své dokonalosti, neboť existence jakékoli části je podle Mikuláše lepší než její neexistence. Představu takto zhoršujícího se světa nelze připustit, neboť by z něj mohla vyplývat i nedokonalost jeho stvořitele.

Po představení doktríny o dobru jsme uvedli předpoklad, že universum musí zůstat stále stejně dokonalé, a proto musí být stvořeno z neměnných částí. Takové požadavky splňují atomy, věčné a nedělitelné částice, které si Mikuláš vybral za základní stavební materiál nejen fyzického, ale i duševního světa.

Dále jsme se v práci věnovali atomům. Christophe Grellard tvrdí, že se Mikuláš při utváření své koncepce atomu nechal zřejmě inspirovat Démokritovým atomem, Aristotelovým pojmem *minima naturalia* a Anaxagorovou *homoimerií*. Atomy mají podle Mikuláše různou kvalitu, což by mohlo být následkem spojení těchto koncepcí.

Mikuláš v rámci své atomistické koncepce redukoval Aristotelem popsané druhy pohybu jen na místní pohyb atomů. Jednotlivé atomy jsou pro naše smysly nezaznamenatelné. Pokud dojde ke shromáždění vhodných atomů, vzniklý agregát již vnímáme, a tudíž nabýváme dojmu, že došlo ke vzniku tělesa. K zániku dochází rozpojením jednotlivých atomů z agregátu. Kvalitativní změna probíhá na existujícím *suppositu*, a to připojením vhodného druhu atomových částic nebo jejich odpojením.

Rozdíl mezi zánikem a kvalitativní změnou Mikuláš popsal pomocí dvou typů atomů. Esenciální atomy tvoří *suppositum* a jsou nezbytné pro existenci celého tělesa. Jejich rozpojením těleso zaniká. Druhým typem jsou akcidentální atomy, jejichž

oddělením z celku dochází pouze ke kvalitativní změně. V takto popsaném světě by mohlo docházet k neustálému spojování či rozpojování atomů. Mikuláš navrhl řešení pomocí jednoho esenciálního atomu, jenž by mohl fungovat jako magnet a udržoval by ostatní esenciální atomy u sebe. Pokud by přestal působit, celek by se rozpadl na jednotlivé atomy a přestal by být viditelný.

Zmínili jsme se také o Mikulášově pojetí vakua. V traktátu rozlišuje dva typy. Prvním je *vacuum interceptum*, prázdno nacházející se uvnitř těles mezi jednotlivými atomy. O tomto typu Mikuláš předpokládá, že existuje, a vysvětluje jím hustotu a řídkost těles. Znovu k tomu využívá místní pohyb atomů, jedná se o přibližování či oddalování jednotlivých atomů v tělesech. Druhým typem je *vacuum separatum*, prázdno nalézající se vně těles. Mikuláš sice předkládá argument s pohybem, který by ho mohl podporovat, nakonec však při experimentu s vodními hodinami připouští, že *vacuum separatum* zřejmě nelze vytvořit.

V závěru části věnované Mikulášovu atomismu jsme se pokusili shromáždit informace o jeho motivech k napsání traktátu a postojích k předkládané atomistické koncepci. Mikuláš si uvědomoval, že některé části traktátu jsou v rozporu s křesťanskou vírou. O svých tvrzeních napsal, že jsou pouze pravděpodobná. Tvrdil, a to často velmi sebevědomě, že i učení opačné, aristotelské, je také jen pravděpodobné. Pokoušel se vyvracet námitky a vytvořit ucelenou koncepci světa složeného z atomů. Několik let po sepsání traktátu při soudním procesu prohlásil, že se jednalo jen o hypotetické teze, které nezastává, což ovšem mohl tvrdit pouze z obavy o svou bezpečnost. Bylo by pouhou spekulací pokoušet se odhadovat jeho skutečný postoj k atomistické koncepci.

Při hodnocení přínosu této bakalářské práce, lze vyzdvihnout volbu tématu. Mikuláš z Autrecourtu je v českém prostředí spíše opomíjen. Výjimkou je Pavel Floss, který se mu dlouhodobě věnuje. Tuto bakalářskou práci můžeme vnímat jako krůček k doplnění studií Pavla Flosse, jenž při popisu Mikulášovy filosofie vychází zejména z korespondence s Bernardem z Arezza a mistrem Egidiem a soustředí se na jiná témata než je atomismus.

Bakalářská práce měla poměrně úzce vymezený cíl. Mikuláš z Autrecourtu se ve svém traktátu *Exigit ordo* zabývá dalšími myšlenkami, kterým jsme se záměrně vyhýbali. Namátkou můžeme jmenovat nedělitelnost času či prostoru, pohyb střídající klidovou a pohybovou fázi nebo vlastnosti kontinua. Fascinující je také Mikulášem

naznačený vliv nebeských těles na pozemskou realitu a myšlenka cyklického návratu identických jedinců. Berme tyto příklady za možná další témata prací zabývajících se pozdně středověkým učencem Mikulášem z Autrecourtu.

6 Literatura

6.1 Primární

ARISTOTELES. *Categoriae vel Praedicamenta*. In *Aristoteles latinus I*. Bruges-Paris: Desclée de Brouwer, 1961. ISBN 978-90-04-03313-9.

CALCIDIUS a MAGEE, John. *On Plato's Timaeus*. Cambridge, Massachusetts: Dumbarton Oaks, Medieval Library, Harvard University Press, 2016. Dumbarton Oaks medieval library, 41. ISBN 9780674599178.

Auctarium Chartularium Universitatis Parisiensis Tomus I [online]. DENIFLE, Heinrich, CHATELAIN, Emile (edd.). [cit. 10.4.2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/auctariumchartul01univuoft>

Chartularium Universitatis Parisiensis Tomus II [online]. DENIFLE, Heinrich, CHATELAIN, Emile (edd.). [cit. 18.2.2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/chartulariumuniv02univuoft>

ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologiae XIII–XV: Etymologie XIII–XV*. Přeložil KORTE, Daniel. Praha: Oikoymenh, 2001. Knihovna středověké tradice. ISBN 80-7298-032-7.

MAIMONIDES, Moses. *The Guide for Perplexed* [online]. New York: E.P. Dutton, 1904. 4th revised ed. [cit. 26.1.2019]. Dostupné z: <https://oll.libertyfund.org/titles/1256>

NICHOLAS OF AUTRECOURT. Nicholas of Autrecourt. Exigit ordo. In *Mediaeval Studies Volume I* [online]. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1939 [cit. 18.2.2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/MediaevalStudies/page/n181>

NICHOLAS OF AUTRECOURT a RIJK, Lambertus Marie de. *Nicholas of Autrecourt: his correspondence with Master Giles and Bernard of Arezzo: a critical edition from the two Parisian manuscripts with an introduction, English translation, explanatory notes, and indexes*. New York: E.J. Brill, 1994. ISBN 9004099883.

NICHOLAS OF AUTRECOURT. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt* [online]. Milwaukee: Marquette University Press, 1971. [cit. 28.3.2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/universaltreatis0000nico>

6.2 Sekundární

FLOSS, Pavel. *Architekti křesťanského středověkého vědění*. Praha: Vyšehrad, 2004. Cesty evropského myšlení, sv. 1. ISBN 80-7021-662-X.

FLOSS, Pavel. Dvě studie z dějin filozofie (Mikuláš z Autrecourtu. Robert Kalivoda a Sigmund Freud). In *Studia Comeniana et historica: časopis Muzea J. A. Komenského v Uherském Brodě pro komeniologii, historii 16. - 18. století a regionální dějepis moravsko-slovenského pomezí*. Uherský Brod: Muzeum J. A. Komenského 29, č. 62, (1999) s. 165-207.

GRANT, Edward. *Much Ado About Nothing: Theories of Space and Vacuum from the Middle Ages to the Scientific Revolution*. New York: Cambridge University Press, 1981. ISBN 9780521229838.

GRELLARD, Christophe a ROBERT, Aurélien. *Atomism in Late Medieval Philosophy and Theology*. Boston: Brill, 2009. History of science and medicine library, v. 8. ISBN 978-90-04-17217-3.

GRELLARD, Christophe. Nicholas of Autrecourt's Atomistic Physics. In GRELLARD, Christophe a ROBERT, Aurélien. *Atomism in Late Medieval Philosophy and Theology*. Boston: Brill, 2009. History of science and medicine library, v. 8. ISBN 978-90-04-17217-3.

KALUZA. Zénon. Nicolas d'Autrecourt. Ami de la vérité. In *Histoire littéraire de la France*. Paris: Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Institut de France, 1995. 42.

KENNEDY, Leonard A. Introduction. In NICHOLAS OF AUTRECOURT. *The Universal Treatise of Nicholas of Autrecourt* [online]. Milwaukee: Marquette University Press, 1971. [cit. 28.3.2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/universaltreatis0000nico>

KRETZMANN, Norman. KENNY, Anthony. PINBORG, Jan. *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*. New York: Cambridge University Press, 1982. ISBN 0521226058.

MCGRADY, Arthur Stephen. *The Cambridge Companion to Medieval Philosophy*. New York: Cambridge University Press, 2003. ISBN 0521000637.

MEYERSON, Emile. *Identity & reality* [online]. London: George Allen & Unwin Ltd., 1930 [cit. 7.3.2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.3295>

MURDOCH, John. Beyond Aristotle: Indivisibles and Infinite Divisibility in the Later Middle Ages. In GRELLARD, Christophe a ROBERT, Aurélien. *Atomism in late medieval philosophy and theology*. Boston: Brill, 2009. History of science and medicine library, v. 8. ISBN 978-90-04-17217-3.

O'DONNELL, Reginald J. Introduction. Nicholas of Autrecourt. Exigit ordo. In *Mediaeval Studies, Volume I* [online]. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1939 [cit. 18.2.2019]. Dostupné z: <https://archive.org/details/MediaevalStudies/page/n181>

PASNAU, Robert. *Metaphysical themes, 1274-1671*. New York: Oxford University Press, 2011. ISBN 9780199567911.

SCHUESSLER, Rudolf. Probability in Medieval and Renaissance Philosophy. In ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Winter 2016 Edition. [cit. 10.03.2019]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/probability-medieval-renaissance/>

ŠMAHEL, František. *Alma mater Pragensis: studie k počátkům Univerzity Karlovy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3203-2.

THIJSEN, J. M. M. H. *Censure and heresy at the University of Paris, 1200–1400*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. ISBN 978-0812233186.

THIJSEN, J. M. M. H. Nicholas of Autrecourt. In ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Spring 2016 Edition. [cit. 1.12.2018]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/autrecourt/>

7 Resumé

This bachelor's thesis is focused on the atomism of late medieval scholar Nicholas of Autrecourt (born between 1295 or 1298, died 1369). The main source of the description of atomistic conception was mainly taken from his treatise *Exigit ordo*.

The first part of the thesis deals with the life and writing of Nicholas of Autrecourt. A trial starting 1340 till 1346 at pope's Avignognu regarding to false teaching, which Nicholas faced to, is in detail described at the work.

The second part analyzes general information regarding to the atomism of the medieval. There is a description of a change of perception of the medieval atomism at the modern age and also brief description of progress of the atomism at the medieval.

The third part of the thesis deals with atomism of Nicholas of Autrecourt. Nicholas's atomism concept itself is relatively brief. This work is also focused on his other ideas that are closely related with atomism. The first idea is optimistic image of the perfection of the world where an existence of any object is better than its non-existence. This idea is called doctrine of the good. The second idea is a statement that things are eternal. It is supposed that Nicholas's atomism is coming from the doctrine of the good as well as the things are eternal.

Further at the thesis, Nicholas's view about function of the real world consisted of atoms is represented. He deals with a description of qualitative atoms, generation, destruction, alteration of objects and explains why the atoms of solid objects stick together. He talks about vacuum phenomenon as well. Nicholas supposes there is inter-particulate void among atoms.

Information regarding to Nicholas's motives for elaboration of treatise and approach to represented atomistic concept are collected at the conclusion of the third part of the thesis. Nicholas supposed all the described concepts as just probable.